

Hubert Więckowski
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

POLITYKA JEDNEGO DZIECKA I JEJ WPŁYW NA STRUKTURĘ DEMOGRAFICZNĄ CHIŃSKIEJ REPUBLICKI LUDOWEJ

Abstract

The one-child policy and its impact on the demographic structure in the People's Republic of China

This article describes the main aspects and objectives of the one-child policy, which has been conducted in China since 1978. The article discusses the impact of this program on the fertility rate and on the sex ratio. Additionally, it describes risks and threads that may occur in the future, as a result of the implementation of this policy.

Key words: one-child policy, China, fertility rate, sex ratio, demography

Streszczenie

W artykule opisano główne aspekty i założenia realizowanej od 1978 r. polityki jednego dziecka w Chinach. Omówiono wpływ tego programu na współczynnik dzietności oraz współczynnik płci. Zaprezentowano również zagrożenia mogące wystąpić w przyszłości w wyniku realizacji tej polityki.

Słowa kluczowe: polityka jednego dziecka, Chiny, współczynnik płci, demografia, współczynnik dzietności

Wstęp

Obecnie Chińska Republika Ludowa ma ponad 1 354 mln obywateli [*Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2012, National Economic and Social Development*, 2013]. Jest to kraj mający największą liczbę mieszkańców na świecie, stanowiącą niemalże 20% populacji całego globu. Niemniej jednak w społeczności chińskiej od prawie trzydziestu lat wzmacnia się niepokojący trend powiększającej się nierówności we współczynniku płci (współczynniku maskulinizacji) pomiędzy liczebnością mężczyzn i kobiet. Sytuacja ta jest zwią-

zana z wprowadzeniem pod koniec lat 70. XX wieku polityki jednego dziecka w ramach procesu transformacji gospodarczej Chin.

Założeniem niniejszego artykułu jest analiza realizacji polityki jednego dziecka oraz celów uprzednio wyznaczonych dla tej strategii. Przyjęto tutaj tezę, że kontynuacja polityki jednego dziecka w obecnej formie przyczyni się do wystąpienia znaczących, negatywnych zmian w strukturze demograficznej Chin. W artykule zastosowano metodę przeglądu najważniejszych publikacji związanych z realizacją tej strategii, opublikowanych w recenzowanych czasopismach. W opracowaniu wykorzystano również dane przekazywane przez Narodowe Biuro Statystyczne Chińskiej Republiki Ludowej.

Strategie rozwoju Mao Zedonga

Od momentu zakończenia II wojny światowej do chwili obecnej Chiny podlegały znaczącym zmianom zarówno w kontekście politycznym, jak i społecznym oraz gospodarczym. Po zwycięstwie Komunistycznej Partii Chin nad Kuomintangiem w 1949 roku władzę przejął Mao Zedong, proklamując 1 października utworzenie Chińskiej Republiki Ludowej [Stuart-Fox, 2003]. Po tym zdarzeniu Mao rzeczywiście sprawował władzę niemalże nieprzerwanie, przez blisko 30 lat do momentu swojej śmierci w 1976 roku. W tym okresie zainicjowano i przeprowadzono programy, które miały na celu przyspieszenie rozwoju gospodarczego lub ustanowienie nowego porządku społecznego. Niemniej jednak następstwa wprowadzenia owych strategii na wielu płaszczyznach życia społecznego i gospodarczego były odwrotne od zamierzonych i w rezultacie tragiczne w skutkach dla obywateli Państwa Środka.

Po zakończeniu I planu pięcioletniego, realizowanego w latach 1953–1957, Mao sformułował główne założenia nowego programu gospodarczego, który został określony jako „wielki skok naprzód”. Program, przeprowadzony w latach 1958–1962, w swych głównych założeniach zakładał szybki i gwałtowny rozwój przemysłu chińskiego [Stuart-Fox, 2003]. Cel ten szczególnie dotyczył zwiększenia produkcji stali. Mao Zedong, propagując wielki skok, zakładał, że Chińska Republika Ludowa w przeciągu kilku lat od momentu uruchomienia programu pokona Wielką Brytanię i USA w tej dziedzinie [Li, Yang, 2005]. W krótkim czasie przekierowano znaczące siły robocze oraz zasoby do sektora przemysłu, skupiając się tylko na tej gałęzi gospodarki, zaniedbując jednocześnie inne wymiary życia społeczno-gospodarczego. Na terenach wiejskich utworzono komuny, które zaczęły kontrolować i kształtować niemalże wszystkie wymiary życia społecznego mieszkańców wsi. Jednocześnie rolnicy zostali pozbawieni własności ziemi. Komuny stały się odpowiedzialne za wydawanie pożywienia rolnikom oraz planowanie produkcji rolnej.

Niedługo po entuzjastycznym zainicjowaniu programu pojawiły się negatywne skutki wprowadzenia wielkiego skoku w postaci znaczącego spadku produkcji żywności. Niemniej jednak większość zasobów żywnościowych wciąż kiero-

wano do przemysłu, do pracujących w tym sektorze robotników. Rolnicy, którzy stanowili podstawę chińskiej rewolucji komunistycznej, stali się ofiarą nowego programu gospodarczego. Pogłębiający się spadek produkcji żywności doprowadził w krótkim czasie do wystąpienia klęski głodu. Jak podają Li i Yang, szacuje się, że liczba osób zmarłych wskutek głodu spowodowanego wprowadzeniem owego programu wynosi od 16,5 do 30 mln [2005].

Po zakończeniu realizacji „wielkiego skoku naprzód” pozycja Mao Zedonga uległa osłabieniu. Chcąc odzyskać pełnię władzy, Mao zainicjował w 1966 roku wprowadzenie programu, który powszechnie jest znany jako wielka proletariacka rewolucja kulturalna [Stuart-Fox, 2003]. Strategia ta miała pomóc Mao zwalczyć oponentów politycznych. Oficjalnie głównym jej celem było ustanowienie nowego porządku społecznego, który należało osiągnąć przez walkę z burżuazją i ze wszystkim, co było niezgodne z ideologią komunistyczną [Schoenhals, 2005]. W rezultacie nowy program Mao spowodował chaos w Państwie Środka. Jednostki paramilitarne organizacji młodzieżowych określanych mianem Czerwonej Gwardii walczyły zaciekle z przeciwnikami rewolucji, terroryzując obywateli Państwa Środka. Rabowano i niszczone obiekty dziedzictwa narodowego. Wprowadzenie programu spowodowało niemalże zanik twórczości artystycznej mieszkańców Chin. Program rewolucji kulturalnej zakończono formalnie w 1976 roku, niedługo po śmierci Mao, wraz ze schwyтaniem tzw. bandy czworga, czyli grupy lewicowych działaczy odpowiedzialnych za kształt rewolucji [Joseph, 1986].

Początek reform

Po śmierci Mao Zedonga w 1976 roku oraz po zakończeniu programu rewolucji kulturalnej w Chinach zaczęto odczuwać potrzebę wprowadzenia merytokracyjnych reform gospodarczych, które przyczyniłyby się do poprawy jakości życia mieszkańców Chin. Strategia ta zaczęła być wprowadzana w życie wraz z objęciem władzy przez Deng Xiaopinga w 1978 roku [Naughton, 1993]. W owym czasie wielu polityków, członków Komunistycznej Partii Chin, wyrażało opinię, że gwałtowny wzrost populacji może zahamować przyszły rozwój gospodarczy kraju [Shen, 1998]. Deng podzielał ten pogląd, czemu dał wielokrotnie dowód w drugiej połowie lat 70. XX wieku, wypowiadając się publicznie na temat konieczności wprowadzenia polityki kontroli urodzeń [Greenhalgh, 2005].

Warto nadmienić, że koncepcja kontroli urodzeń była dyskutowana w Chinach już w dekadach poprzedzających objęcie władzy przez Deng Xiaopinga. Jak podaje Vermeer, w połowie lat 50. rząd Chińskiej Republiki Ludowej zaczął promować używanie antykoncepcji. Po zakończeniu wielkiego skoku, w 1964 roku utworzono Biuro Planowania Rodziny. Jego oddziały zostały utworzone we wszystkich miastach Państwa Środka [Vermeer, 2006]. Niemniej jednak zainicjowanie rewolucji kulturalnej w 1966 roku zahamowało dalszy rozwój owej instytucji. Do koncepcji planowania rodziny powrócono dopiero w pierwszej połowie lat 70.

XX wieku, zachęcając obywateli do stosowania hasła „Później, dłużej, mniej”, według którego mieszkańcy Chin mieli zawierać związki małżeńskie w późniejszym wieku, stosować dłuższe odstępy czasowe pomiędzy narodzinami dzieci oraz ogólnie posiadać mniej potomków [Lai, 2005].

Dodatkową rolę w przygotowaniu określonego programu kontroli urodzeń odegrała również nauka. Greenhalgh w artykule pt. *Science, Modernity, and the Making of China's One-Child Policy* zwraca uwagę na to, że w drugiej połowie lat 70. XX wieku w Chinach znacząco zaczęły się rozwijać nauki społeczne. Szczególnym zainteresowaniem cieszyły się zjawiska zachodzące w populacji chińskiej. Wielu badaczy chińskich w swych teoriach nawiązywało do teorii marksistowskiej, starając się przy tym ujmować problemy występujące w społeczeństwie chińskim jako skutek braku równowagi pomiędzy wzrostem gospodarczym a wzrostem populacji. Dodatkowo badacze z obszaru nauk przyrodniczych zaczęli propagować stosowanie modeli matematycznych do prognozowania przyszłego wzrostu populacji w Chinach, jednocześnie promując ideę kontroli urodzeń [Greenhalgh, 2003].

Powyższe trendy występujące w Chińskiej Republice Ludowej w obszarze dyskursu politycznego i naukowego przyczyniły się do ustanowienia przez Radę Państwa w 1978 roku Małej Grupy na Rzecz Kontroli Urodzeń¹. Na jej czele stanęła Chen Muhua (陈慕华), która w owym czasie była członkinią politbiura [Greenhalgh, 2005]. Prace prowadzone w tej grupie zaowocowały sporządzeniem i opisaniem strategii realizacji polityki jednego dziecka, która została wprowadzona w tym samym roku.

Głównym celem polityki jednego dziecka było ograniczenie gwałtownego wzrostu liczebności mieszkańców Chin. W przeprowadzonych w owym czasie prognozach zakładano, że przy utrzymaniu średniego wskaźnika dzietności na jedną kobietę na poziomie 3,0 w okresie stuletnim, od 1980 do 2080 roku, populacja chińska osiągnie poziom 4 mld osób. Dopiero utrzymanie wskaźnika dzietności na poziomie 1,0 potomka dawało możliwość ustabilizowania sytuacji oraz obniżenia liczebności populacji do poziomu oscylującego w granicach 700 mln mieszkańców w 2080 roku [Greenhalgh, 2005]. Jednocześnie zakładano, że wprowadzenie polityki spowoduje, iż współczynnik dzietności dla całej populacji Chin osiągnie w roku 2080 poziom 1,5 dziecka [Ebenstein, Sharygin, 2009].

Warto nadmienić, że tak jak programy wprowadzane i realizowane w poprzednich dekadach, tak również polityka jednego dziecka stała się programem holistycznym, sterowanym centralnie. Wprowadzony przez władze w Pekinie program nie podlegał debacie publicznej czy też jakimkolwiek konsultacjom społecznym. Dodatkowo w konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej z 1978 roku, aby podkreślić rolę państwa w kształtowaniu demografii Chin, zapisano, że państwo jest orędownikiem kontroli urodzeń [Lai, 2005].

W swej początkowej fazie polityka jednego Dziecka została wprowadzona w miastach oraz na obszarach o wysokim wskaźniku zaludnienia. Następnie,

¹ Chińska nazwa tej grupy to: 国务院计划生育领导小组组长 (*Guówùyuàn jìhuà shēngyù lǐngdǎo xiǎozǔ zǔ zhǎng*). Angielska jej nazwa to: *Birth Planning Leading Small Group*.

z początkiem lat 80. XX wieku, program został również zaimplementowany na terenach wiejskich. Trzeba podkreślić, że polityka jednego dziecka szczególnie została skierowana na grupę etniczną Han, która w owym czasie stanowiła 90% całej populacji Chińskiej Republiki Ludowej [Lai, 2005].

W ramach realizacji programu w 1980 roku uchwalono nowe prawo ustanawiające wiek, po którego ukończeniu można było zawrzeć związek małżeński – dla kobiety było to 20 lat, a dla mężczyzny 22 lata [Vermeer, 2006]. Poza tym program ten wymagał od rodziców jeszcze przed narodzinami dziecka uzyskania formalnej zgody (akceptacji) na jego posiadanie. Rodziny, które nie przestrzegały polityki kontroli urodzeń i posiadały więcej niż jedno dziecko, obciążane były wysoką karą pieniężną [Attane, 2006]. Warto dodać, że kobiety łamiące owe prawo kilkakrotnie poddawane były przymusowej aborcji lub sterylizacji [Vermeer, 2006].

Współczynnik dzietności

W momencie zainicjowania przez Deng Xiaopinga polityki jednego dziecka, w 1978 roku, współczynnik dzietności w Chińskiej Republice Ludowej dla całej populacji wynosił 5,75 dziecka na jedną kobietę [Fong, 2002]. Do 1990 roku, czyli po ponad 10 latach realizacji programu, współczynnik ten spadł do poziomu 2,25. W roku 1992 wynosił już 2,0 dzieci na jedną kobietę [Shen, 1998]. Trend ten utrzymał się przez całą dekadę i pod koniec lat 90. XX wieku wskaźnik dzietności osiągnął poziom równy 1,22 [Lai, 2005]. W 2007 roku wartość tego parametru odnotowano na poziomie oscylującym w granicach 1,5 [Ebenstain, Leung, 2010]. Aktualne dane przedstawione w publikacji *The World Factbook* wydawanej przez Central Intelligence Agency (CIA) w USA wskazują, że obecnie wskaźnik dzietności w Chinach równy jest 1,55 dziecka na jedną kobietę [*The World Factbook*, 2013].

Warto w tym miejscu nadmienić o jeszcze jednym, interesującym aspekcie polityki jednego dziecka. W artykule *Demographic Dimensions of China's Development* Eduard Vermeer zwraca uwagę na rozwój populacji mniejszości etnicznych w kontekście realizowanej strategii. Jak wspomniano wyżej, polityka jednego dziecka była realizowana szczególnie w odniesieniu do grupy etnicznej Han. Vermeer zwraca uwagę, że w latach 1964–1990 populacja mniejszości etnicznych w Chinach wzrosła dwukrotnie w porównaniu z populacją grupy etnicznej Han. Populacja Mandżurów – grupy etnicznej zamieszkałej głównie w północno-wschodniej części Chin – wzrosła w owym czasie z 2,7 do 9,9 mln ludności [Vermeer, 2006]. Ludność Miao, zamieszkała w południowych prowincjach Chin, wzrosła w podanym okresie do 7,4 milionów (165%) [Vermeer, 2006]. Ludność mongolska, zamieszkała w znacznej większości w Rejonie Autonomicznym Mongolii Wewnętrznej, wzrosła do 144%, osiągając w 1990 roku liczbę 4,8 mln reprezentantów [Vermeer, 2006]. Vermeer wskazuje również, że grupa etniczna Tybetańczyków oraz grupa Ujgurów, zamieszkujących odpowiednio Tybetański Region Autonomiczny oraz Rejon Autonomiczny Xinjiang-Ujgur, wzrosły we

wspomnianym okresie o 80–85%. Tybetańczycy osiągnęli liczebność 4,6 mln reprezentantów, Ujgurów natomiast 7,2 mln [Vermeer, 2006]. Należy przy tym podkreślić, że w 1959 roku, po upadku powstania tybetańskiego przeciwko rządowi w Pekinie, z terytorium Chin udało się na emigrację, głównie do Indii i Nepalu, ponad 100 tys. Tybetańczyków [Childs i in., 2005].

W latach 90. XX wieku nastąpił dalszy wzrost populacji mniejszości etnicznych w Chinach o 17%. W tym czasie liczebność grupy etnicznej Han, względem której restrykcyjnie stosowano politykę jednego dziecka, wzrosła o 11% [Vermeer, 2006].

Jak wyżej przedstawiono, w relatywnie krótkim okresie po zainicjowaniu polityki jednego dziecka współczynnik dzietności wyraźnie się obniżył. Obecnie wskaźnik ten wynosi 1,55, co zgodne jest ze wstępnymi założeniami programu. Niemniej jednak, jak podkreśla Dejian Lai, spadkowi współczynnika dzietności kobiet w Chinach od początku rozpoczęcia programu towarzyszy znaczący wzrost śmiertelności niemowląt płci żeńskiej w porównaniu z poziomem śmiertelności niemowląt płci męskiej [Lai, 2005].

Od momentu proklamowania Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku współczynnik umieralności niemowląt znacząco spadł. Na początku sprawowania rządów przez Mao wynosił 200 zgonów na 1000 narodzonych dzieci. Dziesięć lat później, w 1949 roku, współczynnik ten równy był 100, a na początku lat 70. XX wieku spadł do poziomu 50 zgonów na 1000 narodzonych dzieci [Vermeer, 2006].

Należy przy tym podkreślić, że współczynnik umieralności niemowląt płci męskiej w odniesieniu do współczynnika umieralności niemowląt płci żeńskiej do początku lat 80. XX wieku był wyższy. Zjawisko takie jest powszechne dla większości krajów rozwijających się. Sytuacja ta uległa zmianie w latach 80. wraz z kontynuowaniem realizacji polityki jednego dziecka [Lai, 2005].

Przyczyn wzrostu współczynnika umieralności niemowląt płci żeńskiej należy szukać między innymi w konfucjanizmie – niezmiernie ważnym czynnikiem, który wpływa znacząco na społeczeństwo chińskie, kształtując kulturę i społeczne relacje w Państwie Środka. Podstawy tego systemu filozoficznego zostały zaprezentowane przez Konfucjusza w 6 wieku p.n.e. Następnie rozwijane były przez jego uczniów i wyznawców. System społeczny w koncepcji konfucjanizmu jest ustrukturuwany oraz silnie patriarcalny. Definiuje on relacje zależności, posłuszeństwa i poddaństwa między obywatelem a władcą, synem a ojcem oraz między mężczyzną a kobietą. Trzeba zaznaczyć, że status społeczny kobiet w kulturze chińskiej jest niższy od statusu mężczyzny. Męski potomek postrzegany jest jako gwarancja kontynuacji funkcjonowania rodziny [Attane, 2006]. Poza tym jest traktowany jako osoba mogąca zapewnić stabilizację ekonomiczną rodziny. Dodatkowo na męskim potomku spoczywa obowiązek sprawowania opieki nad rodzicami w ich starszym wieku [Murphy, 2003]. Dlatego też posiadanie syna w kulturze chińskiej jest znacznie bardziej pożądane aniżeli posiadanie córki.

Owa chęć posiadania męskiego potomka, w połączeniu z realizacją polityki jednego dziecka, przyczyniła się do wzrostu współczynnika umieralności niemowląt płci żeńskiej. Według Isabelle Attane polityka jednego dziecka stop-

nowo przekształciła się w politykę jednego syna, wpływając na wskaźnik stosunku płci w Chińskiej Republice Ludowej [Attane, 2006: 756]. Sytuacja taka spowodowana jest tym, że rodzice podejmują działania mające na celu selekcję płci dziecka. Do najbardziej powszechnych zalicza się aborcję – rodzice badają wcześniej płęć dziecka za pomocą USG (od ok. 3. miesiąca ciąży) lub pobierając komórki z płynu owodniowego za pomocą amniopunkcji. Inny sposób wyboru płci dziecka jest związany z metodą *in vitro* i polega na selekcji płci zarodków. Po dokonaniu zapłodnienia *in vitro* z zarodka, który przez krótki czas hodowany jest w warunkach laboratoryjnych, pobierana jest jedna komórka w celu sprawdzenia płci przez analizę obecności chromosomu Y. Należy przy tym wyraźnie podkreślić, że metoda ta jest pomocna w wykrywaniu zarodków płci męskiej w sytuacji zagrożenia chorobą dziedziczną sprzężoną z płcią, która występuje u chłopców. W takich szczególnych przypadkach nie dokonuje się wszczepienia zarodków męskich do macicy, gdyż istnieje wysokie, 50-procentowe ryzyko wystąpienia choroby u potomka. Metoda ta – stosowana nielegalnie w Chinach, bez medycznego uzasadnienia – może służyć do negatywnej selekcji zarodków żeńskich. Jak podkreśla Attane, działania tego typu są postrzegane jako racjonalne formy planowania rodziny [2006].

Mając na uwadze powyższe działania, rząd Chińskiej Republiki Ludowej podjął inicjatywy mające na celu zniwelowanie dynamicznego wzrostu współczynnika maskulinizacji. W 1989 roku zostało ustanowione prawo zabraniające stosowania aborcji selektywnej, a w 2002 roku zabroniono stosowania ultrasonografii oraz wszelkich technologii służących do ustalania i selekcji płci płodu [Ebenstain, Sharygin, 2009]. Niemniej jednak wzrost współczynnika maskulinizacji wskazuje, że metody te są powszechnie stosowane.

Współczynnik płci (współczynnik maskulinizacji)

Obecnie uznaje się powszechnie, że średni poziom współczynnika płci – przy stosunkowo równym rozłożeniu współczynnika pomiędzy poszczególnymi grupami wiekowymi – dla wysoko rozwiniętych gospodarczo krajów powinien wynosić 105. Oznacza to, iż w danych populacjach powinno występować średnio 105 mężczyzn na 100 kobiet. Dla wielu krajów rozwiniętych i rozwijających się współczynnik ten mieści się w przedziale od 104 do 107 [Lai, 2005].

Na uwagę zasługuje fakt, że w 1981 roku poziom współczynnika płci dla większości poszczególnych prowincji w Chinach wynosił niewiele ponad 106 [Lai, 2005]. Wspomniana chęć posiadania syna w połączeniu z realizacją polityki jednego dziecka znacząco jednak zmieniła ów współczynnik. Od momentu wprowadzenia programu w większości prowincji nastąpił wzrost owego wskaźnika na korzyść liczebności mężczyzn. Wyjątkiem jest Tybetański Region Autonomiczny, zamieszkały głównie przez Tybetańczyków, gdzie podczas spisu powszechnego w 2000 roku zanotowano współczynnik na poziomie 97,43 [Lai, 2005]. Jak już wspomniano, sytuacja ta jest związana z łagodniejszym traktowaniem mniej-

szości etnicznych w ramach prowadzonej polityki jednego dziecka. Najwyższy współczynnik płci w tym samym okresie odnotowano natomiast w prowincji Jiangxi, gdzie wynosił 138,1. W innych prowincjach, takich jak Anhui, Henan czy też w leżącej w sąsiedztwie z Hongkongiem prowincji Guangdong, na przełomie XX i XXI wieku współczynnik płci był wyższy niż 130 [Lai, 2005].

Według danych opublikowanych w 2010 roku przez Narodowe Biuro Statystyczne Chińskiej Republiki Ludowej współczynnik płci dla całej populacji równy był 105,20. Tym samym odnotowano spadek tego wskaźnika w porównaniu z rokiem 2000, kiedy był on równy 106,74 [*Press Release on Major Figures of the 2010 National Population Census*, 2011]. Aktualne dane publikowane w *The World Factbook* wskazują, że współczynnik ten dla całej populacji Chin równy jest 106 [*The World Factbook*, 2013]. Jak wspomniano uprzednio, oznaczać to może, że Chiny posiadają współczynnik płci charakterystyczny dla krajów rozwijających się.

Bliższa analiza współczynnika dla poszczególnych grup wiekowych pozwala dostrzec wpływ wprowadzonej pod koniec lat 70. XX wieku polityki jednego dziecka.

Po pierwsze, stosowanie powszechnie aborcji oraz opisanych powyżej metody selekcji zarodków żeńskich wpływa negatywnie na współczynnik płci już na poziomie dzieci nowo narodzonych. Według Narodowego Biura Statystycznego Chin w 2012 roku współczynnik dla tej grupy równy był 117,70 [*Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2012, National Economic and Social Development*, 2013]. Według publikacji wydawanej przez CIA był on natomiast równy 112. Oznacza to, że średnio dla całych Chin, już w momencie narodzin dzieci, na 100 dziewczynek przypada znacznie więcej chłopców, co nie jest zjawiskiem naturalnym.

Po drugie, w grupie wiekowej 0–14 lat, stanowiącej ponad 17% wszystkich mieszkańców Chin, współczynnik maskulinizacji wynosi 117. Jest on również wysoki dla grupy wiekowej mieszczącej się w przedziale 15–24 lat. W tej kategorii występuje 111 mężczyzn na 100 kobiet.

Po trzecie, aby dostrzec wpływ polityki kontroli urodzeń na populację w Chinach, należy przyjrzeć się wskaźnikowi maskulinizacji w grupie wiekowej z przedziału 24–54 lata, stanowiącej prawie 47% całej populacji Chin. Należy przy tym podkreślić, że jest to grupa wiekowa, która w znacznej mierze obejmuje osoby urodzone przed wprowadzeniem polityki jednego dziecka. Współczynnik płci wynosi w tym wypadku 105, i tym samym znacząco odbiega od trendu występującego we wspomnianych powyżej grupach wiekowych. Można jednocześnie założyć, że w miarę wchodzenia do danej kategorii wiekowej kolejnych roczników urodzonych już w trakcie realizacji polityki kontroli urodzeń współczynnik maskulinizacji będzie się w tej grupie zwiększał.

W kategorii wiekowej mieszczącej się w przedziale 55–64 lata oraz w grupie obywateli w wieku 65 lat i więcej współczynniki płci są charakterystyczne dla danych przedziałów wiekowych w krajach rozwijających się – wynoszą one odpowiednio 103 oraz 92.

Negatywne skutki polityki jednego dziecka

Jak już wspomniano, polityka jednego dziecka zainicjowana pod koniec lat 70. XX wieku przyczyniła się do wystąpienia wzrostu współczynnika maskulinizacji wśród obywateli Chin. Restrykcyjne ograniczenie liczby posiadanych dzieci do jednego potomka w połączeniu z kulturowo uwarunkowaną chęcią posiadania syna oraz rozwojem technologii medycznej spowodowały wystąpienie zjawisk demograficznych nieodnotowanych uprzednio w historii badań populacyjnych. Utrzymanie się owego trendu przez dłuższy okres może przynieść wiele negatywnych skutków.

Po pierwsze, wysoka przewaga liczebności mężczyzn nad liczebnością kobiet spowoduje, że część mężczyzn nie będzie miała możliwości zawarcia związku małżeńskiego. W rezultacie czynnik ten może się przyczynić do zwiększenia emigracji mężczyzn decydujących się na taki krok w poszukiwaniu swojej wybranki czy też do zwiększenia handlu kobietami.

Ebenstein i Sharygin wskazują, że w latach 90. minionego stulecia nastąpił gwałtowny wzrost prostytucji. Liczbę kobiet posiadających przychody z tego tytułu szacuje się w przedziale od 1 mln do 10 mln. Trzeba przy tym podkreślić, że ponad 12% młodych mężczyzn w Chinach, w przedziale wiekowym 21–30 lat, korzystało z usług prostytutek; jednocześnie mężczyźni w Chinach deklarują rzadsze stosowanie prezerwatyw [Ebenstein, Sharygin, 2009]. Tego typu wzorce zachowań mogą się przyczyniać do zwiększenia liczby osób zakażonych chorobami przenoszonymi drogą płciową. Badania wymienionych autorów dowodzą, że w latach 1990–2000, symultanicznie z rozwojem prostytucji, nastąpił gwałtowny wzrost osób zarażonych wirusem HIV [Ebenstein, Sharygin, 2009].

Po drugie, uprzednio wspomniano, że polityka kontroli urodzeń wprowadzona pod koniec lat 70. XX wieku zakładała obniżenie wielkości populacji chińskiej do 700 mln w 2080 roku, przy jednoczesnym zmniejszeniu dzietności kobiet z poziomu 5,75 do poziomu 1,5. Obecnie szacuje się, że wprowadzenie polityki jednego dziecka zapobiegło narodzinom od 100 do 400 mln dzieci [Pozen, 2013], co spowodowało, że społeczeństwo chińskie będące w trakcie procesu modernizacji gospodarczej starzeje się. Dla systemu emerytalnego Chińskiej Republiki Ludowej trend ten w dłuższej perspektywie może okazać się katastrofalny. Według Jacksona, Nakashimy i Howe w 2025 roku na 100 osób w wieku produkcyjnym będą przypadać 32 osoby w wieku emerytalnym. Do 2050 roku liczba wzrośnie niemalże dwukrotnie – do 61 osób [Jackson, Nakashima, Howe, 2009]. Oznacza to niebagatelny wzrost kosztów obsługi i generowania świadczeń emerytalnych.

Zakończenie

Polityka jednego dziecka wprowadzona przez Deng Xiaopinga w 1978 roku stała się kolejną w XX wieku holistyczną, zaplanowaną w dłuższej perspektywie polityką realizowaną centralnie. Przyczyniła się ona do szybkiego spowolnienia wzrostu liczby ludności Państwa Środka oraz, przy prowadzonej transformacji gospodarczej, do zmniejszenia poziomu ubóstwa w Chinach. Niemniej jednak koszty poniesione w trakcie realizacji programu przez poszczególnych obywateli są trudne do opisanie. Szczególnie dotyka to kobiet poddawanych przymusowej aborcji czy sterylizacji.

Kontynuacja realizacji polityki jednego dziecka w obecnej formie przyczyni się do wystąpienia znaczących negatywnych zmian w strukturze demograficznej. Głównie dotyczy to starzejącego się społeczeństwa chińskiego. Na świecie występują głównie dwa sposoby zabezpieczenia życia na starość. Pierwszy z nich to dobrze rozbudowany system państwa opiekuńczego, który wypłaca obywatelom w wieku emerytalnym świadczenia pieniężne. W krajach wysoko rozwiniętych, w których obywatele posiadają oszczędności, funkcjonuje, zazwyczaj uzupełniająco, prywatny system oszczędzania na starość. Drugi system opiera się na posiadaniu większej liczby dzieci i oczekiwaniu na to, że w momencie odejścia rodziców z grupy osób aktywnych zawodowo będą one wspierać ich finansowo. Biorąc to pod uwagę, można uznać, że przy prowadzonej polityce kontroli urodzeń w Chinach państwo powinno zapewnić obywatelom odpowiednie świadczenia emerytalne w momencie przejścia na emeryturę. W innym wypadku, w chwili ewentualnego załamania się systemu świadczeń emerytalnych, wiele rodzin nie miałoby wystarczających przychodów. Dodatkowo obowiązek ten spadłby w znacznej mierze na jedyne posiadane dziecko. Warto przypomnieć, że wedle podzielanej w Chinach opinii zabezpieczenie na starość jest interpretowane głównie w kontekście posiadania męskiego potomka. Tym samym ewentualne załamanie czy też pogorszenie się systemu emerytalnego może spowodować zwiększenie współczynnika maskulinizacji nawet przy rozluźnieniu polityki kontroli urodzeń na terenach zurbanizowanych.

Analizując realizację polityki jednego dziecka, można odnieść wrażenie, że strategia ta od początku swego funkcjonowania jest jednowymiarowa i skupia się na prognozach statystycznych, pomijając aspekt społeczny i kulturowy. Można również postawić pytanie, czy realizacja na płaszczyźnie centralnej programu obejmującego kraj znacząco zróżnicowany wewnętrznie w dłuższej perspektywie, w której trudno przewidzieć przyszły stan wiedzy i technologii, jest zasadna.

Podziękowania

Pragnę podziękować Panu prof. dr. hab. Józefowi Dulakowi z Zakładu Biotechnologii Medycznej Wydziału Biochemii, Biofizyki i Biotechnologii

Uniwersytetu Jagiellońskiego za pomoc w wyjaśnieniu zagadnień związanych z działaniem metod amniopunkcji oraz *in vitro* w trakcie opracowywania tego artykułu.

Literatura

- Attane I. (2006), *The Demographic Impact of a Female Deficit in China*, „Population and Development Review”, Vol. 32, Population Council.
- Childs G., Goldstein M.C., Jiao B., Beall C.M. (2005), *Fertility Transitions in China and South Asia*, „Population and Development Review”, Vol. 31, Population Council.
- Ebenstain A., Leung S. (2010), *Son Preference and Access to Social Insurance: Evidence from China's Rural Pension Program*, „Population and Development Review”, Vol. 36, Population Council.
- Ebenstein A.Y., Sharygin E.J. (2009), *The Consequences of the „Missing Girls” of China*, „World Bank Economy Review”, Vol. 23(3).
- Fong L.V. (2002), *China's One-Child Policy and the Empowerment of Urban Daughters*, „American Anthropologist”, Vol. 104, Wiley.
- Greenhalgh S. (2005), *Missile Science, Population Science: The Origins of China's One-Child policy*, „The China Quarterly”, Vol. 182, Cambridge University Press, Cambridge.
- Greenhalgh S. (2003), *Science, Modernity, and the Making of China's One-Child Policy*, „Population and Development Review”, Vol. 29, Population Council.
- Jackson R., Nakashima K., Howe N. (2009), *China's Long March to Retirement Reform: The Graying of the Middle Kingdom Revisited*, Center for Strategic and International Studies, Prudential Foundation, www.csis.org/publication/chinas-long-march-retirement-reform (dostęp: 13.09.2013).
- Joseph W.A. (1986), *A Tragedy of Good Intentions: Post-Mao Views of the Great Leap Forward*, „Modern China”, Vol. 12, Sage Publications.
- Lai D. (2005), *Sex Ratio at Birth and Infant Mortality Rate in China: An Empirical Study*, „Social Indicators Research”, Vol. 70, Springer.
- Li W., Yang D.T. (2005), *Great Leap Forward: Anatomy of a Central Planning Disaster*, „Journal of Political Economy”, Vol. 113, The University of Chicago Press, Chicago.
- Murphy R. (2003), *Fertility and Distorted Sex Ratio in Rural Chinese Country: Culture, State, and Policy*, „Population and Development Review”, Vol. 29, Population Council.
- Naughton B. (1993), *Deng Xiaoping: The Economist*, „The China Quarterly”, No. 135, Special Issue: *Deng Xiaoping: An Assessment*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Press Release on Major Figures of the 2010 National Population Census* (2011), The National Bureau of Statistics of China, www.stats.gov.cn/english/newsandcomingevents/t20110428_402722237.htm (dostęp: 13.09.2013).
- Pozen R.C. (2013), *Tackling the Chinese Pension System*, The Paulson Institute, Chicago, www.paulsoninstitute.org/media/105497/china_pensions_pozen_english_final.pdf (dostęp: 13.09.2013).
- Schoenhals M. (2005), „*Why Don't We Arm the Left?*” *Mao's Culpability for the Cultural Revolution's „Great Chaos” of 1967*, „The China Quarterly”, No. 182, Cambridge University Press, Cambridge.
- Shen J. (1998), *China's Future Population and Development Challenges*, „The Geographical Journal”, Vol. 164, Wiley.

- Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2012 National Economic and Social Development* (2013), The National Bureau of Statistics of China, www.stats.gov.cn/english/newsandcomingevents/t20130222_402874607.htm (dostęp: 13.09.2013).
- Stuart-Fox M. (2003), *A Short History of China and Southeast Asia: Tribute, Trade and Influence*, Allen & Ulwin, Crows Nest, N.S.W.
- The World Factbook* (2013), Central Intelligence Agency (CIA), www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html (dostęp: 23.06.2013).
- Vermeer E.B. (2006), *Demographic Dimensions of China's Development*, „Population and Development Review”, Vol. 32, *The Political Economy of Global Population Change, 1950–2050*, Population Council.

